

Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΚΑΤΑ ΣΟΛΩΝΑ *

Μετά τὴν ἔρευναν τῆς ἐπὶ ἐννέα περίπου αἰῶνας πορείας τοῦ Ἀρείου Πάγου, κατὰ τὸ δυνατόν σαφῆ, εὐρισκόμεθα νῦν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 6ης π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, εἰς τὸ ἔτος 583, ὅτε ὁ Σόλων ἐγένετο ἀρχὼν ἐν Ἀθήναις. Ὁ σοφώτατος οὗτος νομοθέτης συντάξας ὅλους νέους νόμους διὰ τὰς Ἀθήνας, τῇ ἐντολῇ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, μετερρύθμισε καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀρειον Πάγον, ἀπανείμας αὐτῷ εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν· ἰδίᾳ δ' ἐνεωτέρισεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου τούτου. Ἐντὺθα ὁμῶς θεωρῶ ἀναγκαίαν μικρὰν παρέκβασιν ἀπὸ τοῦ κυρίου θέματος πρὸς σύντομον καὶ ὅσον ἐνεστὶ σαφῆ ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων· ἡ παρέγκλισις δ' αὕτη συντελέσει σπουδαίως εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐπομένων διὰ τοὺς μὴ ἐγκύψαντας εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας ταύτης.

Κατὰ παράδοσιν παναρχαίαν, ὁ Κέκρωψ, ἐλθὼν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐγκατασταθεὶς, εἰσήγαγε ποιόν τινα πολιτισμὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, θέμενος νόμους, ὡς ἔφθην εἰπὼν ἐν τῷ προτέρῳ κεφαλαίῳ, καὶ συστήσας τὸν γάμον. Ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ γνωστὰ ἡμῖν εἰσὶ τὰ ὀνόματα τῶν: Κραναοῦ, Ἀμφικτύονος, Ἐριχθονίου, Πανδίωνος, Ἐρεχθέως, Ἴωνος καὶ Αἰγέως. Τοῦ τελευταίου τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος ἀπῆρξεν ὁ περιώνυμος Θησεύς. Οὗτος εἰσήγαγε πολλοὺς νόμους συνήνωσε τοὺς διεσπαρμένους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, συνέστησεν — εἰς μνήμην τῆς ἐνώσεως ταύτης — τὰ Παναθήναια, καὶ εἰσήγαγε τὴν διαδοχικὴν βασιλείαν, ἀλλὰ λίαν συγκεκερασμένην, ἣτις δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτον δοκίμιον συνταγματικῆς βασιλείας. Ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐβασίλευσε, γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατὸς, τὰ τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τὰ τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχὰς εἰς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ἐν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρωτανεῖον, ξυνέκτισε πάντας καὶ νεομομένους τὰ αὐτῶν ἐκάστους, ἅπερ καὶ πρῶτοῦ, ἠνάγκασε μιᾷ πόλει ταύτῃ χρῆσθαι, ἢ ἀπάντων ἤδη ξυντελούντων ἐς αὐτὴν μεγάλη γενομένη παρεδόθη ὑπὸ Θησεῶς τοῖς ἔπειτα· καὶ ξυνοίκια ἐξ ἐκείνου Ἀθηναῖοι ἔτι καὶ νῦν τῇ Θεῷ ἑορτὴν δημοτελῆ ποιοῦσι [τὰ Παναθήναια]». ¹

Ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θησεῶς (1300 π. Χρ.) μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ

* Ἡ μικρὰ αὕτη περιγραφή ἀποτελεῖ τὸ Δ' κεφάλαιον ἑκτενοῦς πραγματείας Ὁ Ἀρειος Πάγος ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, ὅσον οὐκ ἔκδομένης.

¹ Θουκυδ. Β. 15.

Κόδρου (1068 π. Χρ.) σπουδαῖσι μεταβολαῖς ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι, πόλεμοι ἐμφύλιοι καὶ ἐξωτερικοί, ὡς ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία καὶ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, καὶ μεταναστεύσεις τῶν φύλων καὶ ἐκθρονίσεις βασιλέων, ἅτινα πάντα παρεσκεύασαν δημοκρατικώτερον τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Τέλος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κόδρου οἱ τραχεῖς καὶ ἀκατάσχετοι Δωριεῖς, κύριοι γένόμενοι πρότερον τῆς Πελοποννήσου, ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, ἣν, κατὰ τὰς παραδόσεις, ἤθελον τελείως κατακτήσει, ἄνευ τῆς ἀκρας φιλοπατρίας τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κόδρου. Ἐπῆρχε τοῖς Ἀθηναίοις χρησμός, καθ' ὃν οἱ Δωριεῖς ἤθελον ἀποτύχει, εἰς βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν ἐθυσιόχζετο αὐτοπροκίρετως ὑπὲρ τῆς πόλεως. Ὁ Κόδρος, γινώσκων τοῦτο, ἀπεφάσισε νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ περιβληθεὶς ἱμάτια χωρικοῦ ξυλευτοῦ, ἀράμενος δὲ καὶ δέσμην ξύλων μετὰ πελέκεως ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, ἠγείρε φιλονεικίαν πρὸς δύο στρατιώτας καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν. Ἐξακριβωθέντος τοῦ γεγονότος, ὅτε κήρυκες Ἀθηναῖοι ἦλθον ζητοῦντες τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως, οἱ στρατηγοὶ τῶν Δωριέων ἤρασαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπεχώρησαν τῆς Ἀττικῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἐκτιμήσαντες τὸ φιλόπατρι τοῦ Κόδρου, θυσιάσαντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ δεχθῇ αὐτὸν ἄλλος ὑπὸ τὸ ὄνομα Βασιλεὺς, διότι, ὡς ἔλεγον, οὐδεὶς ἤθελεν εὐρεθῇ ἀντάξιός διὰδοχος ἐκείνου. Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ ἱστορημα· πιθανώτερον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν, ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, εὔρε κατάλληλον ταύτην εὐκαιρίαν νὰ καταργήσῃ τὴν βασιλείαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι τιμᾷ τὸν Κόδρον. Οἱ δ' εὐπατρίδαι, ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων μεριμνῶντες, ἐνίσχυσαν τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ λαοῦ καὶ συνέστησαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀρχοντος. Ὁ Ἀρχων οὗτος ἐλαμβάνετο ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κόδρου καὶ διωρίζετο ἰσόβιος. Τοῦτο κατὰ πρώτην ὄψιν φαίνεται ταῦτόν τῃ βασιλείᾳ, ἢ ἐλάχιστον διαφέρει αὐτῆς· ἀλλὰ κατὰ βάθος ἐξεταζόμενον διαφέρει, διότι οἱ εὐγενεῖς ἐν τῇ συμβόλῃ μεταβολῇ ἀπέκτησαν οὐσιώδεις πλεονέκτημα, καταστήσαντες τὴν τοῦ Ἀρχοντος ἐξουσίαν ὑπεύθυνον, ὅπερ δηλοῖ ὅτι εἶχον δικαίωμα ἐφορίας ἐπὶ τοῦ ἀξιωματος τούτου, ἴσως δὲ καὶ καθαιρέσεως.

Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρήθη ἐπὶ δώδεκα ἀρχοντίας. Τότε δὲ πάλιν οἱ εὐπατρίδαι, βλέποντες τὸν λαὸν παρεσκευασμένον νὰ δεχθῇ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀπωθήσῃ νέας ἐλευθερίας, περιώρισαν τὴν διάρκειαν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἀρχοντος εἰς δεκαετίαν, λαμβανομένου ἔτι ἐκ τοῦ εἰς τὸν Κόδρον τὸ γένος ἀνάγοντος οἴκου τῶν Μεδοντιδῶν. Τὰ πρωτεῖα ἐν ταῖς ἀνωτέροις ἀξιωμασι τῆς πολιτείας διημφισβήτη καὶ ὁ οἶκος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἀπογόνων τοῦ Ἀλκμείωνος, ἐγγόνου τοῦ Νέστορος καὶ υἱοῦ τοῦ Νηλέως, ἐκδιωχθέντος τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Δωριέων καὶ ἐγκαταστάντος ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐγένετο γενάρχης τοῦ ὁμωνύμου οἴκου. Πιθανὸν δ' εἶναι ὅτι καὶ ἐκ τοῦ γένους τούτου ἐλαμβάνετο ὁ δεκαετής Ἀρχων. Καὶ ἡ νέα αὕτη κατάστασις διήρκεσεν ἐπὶ

βραχὺν χρόνον, μέχρι τοῦ ἐβδόμου δεκαετοῦς Ἀρχοντος Εὐρυξίου, τελευταίου ἐκ τοῦ γένους τῶν Μεθοντιδῶν ἐκλεχθέντος. Τότε (684 π. Χρ.) ἐγένετο ἐτι μείζων μεταβολή. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχοντος ὤρισθη ἐτήσιον καὶ τὰ ἔργα τοῦ τέως ἐνὸς μόνου διηρέθησαν μεταξὺ ἐννέα τοιούτων συναρχόντων, αἰρουμένων διὰ χειροτονίας ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν καὶ ἐκ τοῦ σώματος αὐτῶν, οὐχὶ δὲ πλέον ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων γενῶν.

Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος μετέβαλε σπουδαίως τὸ ἀρχικὸν πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔτρεψεν αὐτὸ ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον.

Ἐκ τῶν Ἑννέα Ἀρχόντων ὁ μὲν πρῶτος ὠνομάζετο Ἀρχων Ἐπώνυμος, ἐπεὶ δὴ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, καὶ πρῶτος τοιοῦτος ἐγένετο τῷ 684 π. Χρ. ὁ Κρέων. Ὁ δεῦτερος ὠνομάζετο Βασιλεὺς ἔργον δ' αὐτοῦ ἦν ἡ τέλεσις τῶν θυσιῶν, ὅσας πρότερον οἱ βασιλεῖς ἐτέλουν. Ὁ τρίτος Πολέμαρχος ἢ Στρατηγός, ἔργον ἔχων τὴν διαχείρισιν τῶν στρατιωτικῶν ὑποθέσεων· οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ Θεσμοθέται ἢ Δικασταὶ προσδρέοντες τῶν δικαστηρίων· κατὰ τῆς ἀποφάσεως τούτων δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἔφεσις.¹ Κρίνω παρὶττόν νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τῶν χρεῶν καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκάστου τῶν Ἑννέα Ἀρχόντων. Τοῦτο ἔσται ἀντικείμενον ἰδιαιτέρως πραγματείας.

Ὁ Σόλων ὑπῆρξεν Ἀρχων ἐν Ἀθήναις τῷ 593 π. Χρ. τότε δ' ἐγνώσθη τοῖς πᾶσιν ἡ χρηστότης καὶ ἡ σοφία τοῦ ἀνδρός, κατὰ τὸ σοφώτατον λόγιον ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν». Ὁ Πλούταρχος περιγράφει λεπτῶς ἅμα καὶ σαφῶς τοὺς λόγους, δι' οὓς ὁ Σόλων ἤρεσκε καὶ τοῖς πλουσίοις ἢ εὐπατρίδαις, καὶ τοῖς πένησιν, ἐν ᾧ αἱ δύο αὐταὶ κλάταις διέκειντο ἐχθρικώτατα ἀλλήλαις ἀπὸ μακρῶν ἤδη ἐτῶν, ἐνεκα κοινωνικῶν διαφορῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐνεκα τῶν βαρέων χρεῶν, ἃ οἱ μὲν ὤφειλον τοῖς δέ, καὶ δι' αὐτὴν πολλὴν καταπίεσιν καὶ ἀδικίαν ἐγένετο. Ἐνταῦθα δὴ τῶν Ἀθηναίων οἱ φρονιμώτατοι, συνορῶντες τὸν Σόλωνα μόνον μάλιστα τῶν ἀμαρτημάτων ἐκτὸς ὄντα καὶ μήτε τοῖς πλουσίοις κοινωνοῦντα τῆς ἀδικίας μήτε τῆς τῶν πενήτων ἀνάγκαις ἐνεχόμενον, ἐδέοντο τοῖς κοινοῖς προσελθεῖν καὶ καταπαῦσαι τὰς διαφοράς. . . Ἠρέθη δὲ Ἀρχων μετὰ Φιλόρροτον ἑμοῦ καὶ διαλλακτῆς καὶ νομοθέτης, δεξαμένου προθύμως αὐτὸν ὥς μὲν εὐπορον τῶν πλουσίων, ὥς δὲ χρηστὸν τῶν πενήτων. Λέγεται δὲ καὶ φωνή τις αὐτοῦ περιφερομένη πρότερον εἰπόντος ὡς τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ, καὶ τοῖς κτηματικοῖς ἀρέσκειν καὶ τοῖς ἀκτήμοσι, τῶν μὲν ἀξία καὶ ἀρετῇ, τῶν δὲ μέτρῳ καὶ ἀριθμῷ τὸ ἴσον ἔχειν προσδοκούντων· ὅθεν ἐπ' ἐλπίδος μεγάλης ἐκτέρων γενομένων, οἱ προϊστάμενοι προσέκειντο τῷ Σόλωνι τυραννίδα προξενούντες καὶ ἀναπείθοντες εὐτολμότερον ἄψασθαι τῆς πόλεως ἐγκρατῇ γενομένην». ²

Οὕτω λοιπὸν ὁ Σόλων, τοσαύτην περιβλήθεις ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ

¹ Λεξ. Ἀρχ. Smith ἐν λ. Ἀρχων.

² Πλούτ. Σόλ. XIV.

Ἀθηναίων τιμὴν καὶ ἐμπιστοσύνην πρὸς νομοθεσίαν, ἐπελήφθη τοῦ ἔργου δραστηρίως καὶ σοφῶς. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων νόμων αὐτοῦ οὐκ ἔστι μοι ἐνταῦθα λόγος· ἀρκοῦμαι μόνον εἰς τὸ νᾶ μνημονεύσω τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν. Καὶ δὴ κατήργησε τοὺς νόμους τοῦ Ἀρχόντος ἀδιὰ τὴν χαλεπότητά καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπιτιμίων». Εἶναι δὲ πασίγνωστος ἡ αὐστηρότης τῶν νόμων ἐκείνων, περὶ ὧν ἔλεγον οἱ ἄρχαί οἱ ὅτι ἦσαν γεγραμμένοι δι' αἵματος, διότι καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν παραπτωμάτων ἐτιμῶρει διὰ θανάτου. Ἐπίσης κατήργησε τὰ ὑπερτώτα χρέη, διένειμε τοῖς πολίταις τὰς τε τιμὰς καὶ τὰ βάρη δίκαιως, συνέστησε τὸ συμβούλιον ἢ τὴν Βουλὴν τῶν τετρακοσίων, μετὰ ταῦτα ἐκ πεντακοσίων συγκειμένην, καὶ κατήρτισε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, ἧς μετεῖχε πᾶς πολίτης Ἀθηναῖος λόγῳ τε καὶ ψήφῳ κλπ.

Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα. Ἐπανερχομαι δ' αὖθις εἰς τὸν Ἀρεῖον Πάγον. Ἐν Ἀθήναις, ὡς πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ διήρκουν ἐν καὶ μόνον ἔτος, οὕτω καὶ οἱ ἑννέα Ἀρχόντες μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ κατέλιπον τὴν ἀρχήν. Ὁ Σόλων λοιπὸν διέταξεν ἵνα οὗτοι γίνωνται μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Κατὰ τινὰς μόνον οἱ ἐξ Θεσμοθέται ἀπήλαυνον τοῦ πλεονεκτήματος τοῦτου, ὡς ἐνδείκνυται ἐκ τῆς Ὑποθέσεως τοῦ κατ' Ἀνδροτίωνος τοῦ Δημοσθένους· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι πᾶσα τοιούτη διάκρισις ἤθελεν εἶναι δυσεξήγητος, διότι διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεσμοθέτου δὲν ἀπηρεῖτο διαφορετικόν τι προσὸν ἢ διὰ τὸ ἀξίωμα ἐνὸς τῶν τριῶν πρώτων Ἀρχόντων, τὸ ἐναντίον καθίσταται πολὺ πιθανώτερον ἐκ τούτου ὅτι καὶ ὁ Σόλων αὐτὸς, μετὰ τὴν κατάθεσιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἀρχόντος Ἐπωνόμου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἀρειοπαγίτων. Ὁ δὲ Πλούταρχος ῥητῶς ἀναφέρει τοῦτο: «Συστησάμενος δὲ [ὁ Σόλων] τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλὴν ἐκ τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἀρχόντων, ἧς διὰ τὸ ἀρξαι καὶ αὐτὸς μετεῖχε . . . κλπ».¹

Δὲν δυνάμεθα δὲ, κατὰ Heffler² νᾶ παραδεχθῶμεν εὐκόλως ἐξαίρεσιν διὰ τὸν ἄνδρα τοῦτον. Πιθανόν διὰ τῆς εἰσόδου τῶν Ἀρχόντων εἰς τὸν Ἀρεῖον Πάγον ἠθέλησεν ὁ Σόλων νᾶ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ αὐτοῦ ὡς Ἀρχόντος, ἀφοῦ ἐν Ἀθήναις ἡ ἐπανειλημμένη κατοχὴ θέσεως, ἐχούσης πῶς ἀξίαν, ἐνέπνεε δυσπιστίαν, καὶ ἀφοῦ δὲν ἠδύνατό τις νᾶ ἢ συγχρόνως Ἀρειοπαγίτης καὶ Ἀρχων, παρὰ τὸν ρητὸν τοῦτον νόμον. «Δίς μὴ ἄρχειν τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τὸν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ». Ἀλλ' ὁ Πλούταρχος καὶ αὖθις βεβαιοῖ ἡμᾶς σαφέστερον ὅτι ὅλοι οἱ Ἀρχόντες ἐγένοντο Ἀρειοπαγῖται. Κατ' αὐτὸν λοιπὸν ὁ Περικλῆς «τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μήτε ἄρχων, μήτε θεσμοθέτης, μήτε βασιλεὺς, μήτε πολέμαρχος λαχεῖν».³ ἵνα ὁμοῦ γένωνται Ἀρειοπαγῖται οἱ ἀφυπηρετήσαντες Ἀρχόντες ἔδει πρότερον νᾶ δώσωσιν εὐθύνας τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐνώπιον τῆς

¹ Πλουτ. Σόλ. XIX.

² Heffler Athenaische Gerichtsverfassung σ. 36).

³ Πλουτ. Περικλ. IX.

ἐπὶ τούτῳ τεταγμένης ἀρχῆς, καὶ ν' ἀποδειχθῇ ὅτι διεχειρίσθησαν αὐτὴν εὐσυνειδήτως καὶ ἀνεπιλήπτως, τῆρήσαντες καὶ ἐκτελέσαντες τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἄλλως ἀπεκλείοντο τῆς τιμῆς ταύτης. «... οἱ δὲ θεσμοθέται τοὺς ἐνδειχθέντας εἰσχυρόντων εἰς τὸ δικαστήριον κατὰ τὸν νόμον, ἢ μὴ ἀνιόντων εἰς Ἀρείον Πάγον, ὡς καταλύοντες τὴν ἐπαρόρθωσιν τῶν νόμων». ¹ «Οἱ δὲ ἑννέα Ἀρχοντες οἱ κατ' ἐνιαυτὸν μετὰ τὸ δοῦναι τὰς εὐθύνας αἰεὶ τοῖς Ἀρεοπαγίταις προσετίθεντο». ²

Οὕτω δὲ, ἂν ἀγνοῶμεν τίνες ἐγίνοντο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ, καθ' ἑκάστην τὴν συνέχων μεταβολὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ μόνον κατ' εἰκασίαν θεωροῦμεν τοὺς Ἀρεοπαγίτας λαμβανομένους ἐκ τῶν ἀπογόνων τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον ἔκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδοντιδῶν, ὅς ἐστιν ἐκ τῶν ἀρίστων, ἀπὸ τοῦδε ὅμως (583 π. Χρ.) καὶ ἐφεξῆς ἔχομεν καθαρὰν καὶ σαφῆ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ὁ Ἀρείος Πάγος ἠντλεῖ τὰ μέλη αὐτοῦ. Πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ πρὸ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος οἱ προϋπάρχοντες Ἀρχοντες ἐγίνοντο Ἀρεοπαγῖται, ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο οὐχὶ κατὰ κανόνα, ὡς ἐσχάτως ἐθεσπίσθη. Βεβαίως δὲ οὗτοι οἱ γενόμενοι μὲν Ἀρχοντες διότι ἦσαν ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ ἐγκριτωτέρων μελῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, δοκιμασθέντες δὲ διὰ τῆς δεκαετοῦς μὲν πρῶτον, ὕστερον δὲ ἐνιαυσίας ἀρχῆς αὐτῶν, ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν οἱ πάντων καταλληλότεροι διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐκ τῶν ἀρίστων ἐκλογὴ τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐγένετο μέχρι τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ἀποκλειστικῶς· διὰ ταύτης ὅμως καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐτροποποιήθη ὁ Ἀρείος Πάγος.

Ὁ Σόλων διήρπασε τοὺς Ἀθηναίους πολίτας εἰς τέσσαρας κλάσεις, ὧν ἡ μὲν πρώτη περιεῖχε πάντας ἐκείνους ὧν αἱ γαῖαι παρῆγον κατ' ἔτος εἰσόδημα πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα μεδίωνων στερεῶν ἢ ὕγρῶν προϊόντων καὶ ἐντεῦθεν ὠνομάσθησαν πεντακοσιομέδιμνοι. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν κατετάσσοντο ἐκεῖνοι, ὧν τὸ εἰσόδημα ὑπερέβαινε τοὺς τριακοσίους μεδίμνους, καὶ οἵτινες ἠδύναντο τρέφειν πολεμικὸν ἵππον, διὰ ὠνομάζοντο ἱππεῖς. Ἡ τρίτη τάξις περιελάμβανε τοὺς παρὰγοντας ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα μεδίμνους, καὶ ὠνομαζομένους ζευγίτας, ἅτε τρέφοντας ζεῦγος ἀροτήρων βοῶν. Ἡ δὲ τετάρτη κλάσις περιελάμβανε τοὺς θῆτας ὧν τὸ εἰσόδημα ἦν ἑλαττον τῶν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα μεδίωνων. «Δεύτερον δὲ Σόλων, τὰς μὲν ἀρχαὶς ἀπάσας ὥσπερ ἦσαν τοῖς εὐπόροις ἀπολιπεῖν βουλόμενος, τὴν δὲ ἄλλην μῆσαι πολιτείαν, ἧς ὁ δῆμος οὐ μετεῖχεν, ἔλαβε τὰ τιμήματα τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς μὲν ἐν ξηροῖς ὁμοῦ καὶ ὕγροῖς μέτρα πεντακόσια ποιοῦντας πρώτους ἔταξε καὶ πεντακοσιομεδίμνους προσηγόρευσε· δευτέρους δὲ τοὺς ἵππον τρέφειν δυνάμενους, ἧς μέτρα ποιεῖν τριακόσια, καὶ τούτους ἱππάδας τελοῦντας ἐκάλουν· ζευγίται δὲ

¹ Ἐπιχειροτονία νόμων παρὰ Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. 707.

² Πολυδ. II.

οἱ τοῦ τρίτου τιμήματος ὠνομάεσθαι, οἷς μέτρον ἦν συναμφοτέρων δικαιοσύων. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο θῆτες, οἷς οὐδεμίαν ἀρχεῖν ἔδωκεν ἀρχὴν, ἀλλὰ τῷ συνεκκλησιαζέειν καὶ δικάζειν μόνον μετεῖχον τῆς πολιτείας». ¹

Εἰς τοὺς πολίτας τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν πρώτην τῶν τάξεων τούτων εἰδόντο τὸ ἀξίωμα τῶν Ἑννέα Ἀρχόντων, αἱ ἄλλαι μεγάλα ἀρχαὶ τῆς πολιτείας καὶ αἱ στρατηγίαι. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη τάξις ἀπετέλουν τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ στρατεύματος καὶ ἐξελέγοντο μέλη τῆς κάτω βουλῆς, ἡτοι τῆς βουλῆς τῶν Φ'. Ἡ τετάρτη τάξις δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν, ἀλλ' οὔτε ἠδύνατο νὰ διορίζηται εἰς ὑπουργήματα· οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὴν μόνον προνόμια εἶχον νὰ δικάζωσιν ὡς ἑνορκοὶ καὶ νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς συνελεύσεις. ² Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης μανθάνομεν ὅτι Ἀρχόντες τῆς πόλεως ἐγίνοντο οἱ πλουσιώτεροι, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν παντακκοσιομεδέων, ἀδιάφορον δὲ εἶναι κατήγοντο ἐκ γένους ἀριστοκρατικοῦ ἢ κατωτέρου, ἤρκει μόνον νὰ ἦσαν τίμιαι πολῖται καὶ νὰ εἶχον τὰ ὑπὸ τῶν νόμων ὀριζόμενα προσόντα. Ἐλαμβάνοντο δὲ οὗτοι ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν πρώτην τάξιν οὐχὶ διὰ ψήρου, ἀλλὰ διὰ κλήρου. Ἐπειδὴ δὲ μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐγίνοντο οἱ ἀφωπηρετήσαντες Ἀρχόντες, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ δικαστήριον τοῦτο ἀπέβλεπε πλεον τὸν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ· ὁ εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου κατελάμβανε τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχοντος καὶ εἶτα τὴν τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἀλλὰ πάλιν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μόνον σχεδὸν οἱ εὐπατρίδαι, οἱ κατὰ γέννησιν ἀριστοκράται, ὡς πλουσιώτεροι, εὐρίσκοντο ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τῶν πολιτῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἔνδε τεθῇ τὸ ὄνομα τινος ἐν τῇ κληρωτίδι ἔπρεπε νὰ ἦναι δεδοκιμασμένης πολιτείας καὶ νὰ ἔχῃ πολλὰ προσόντα, νὰ ἦναι τέλος ὄντως ἀριστος. Ἰδοὺ π. χ. τί ἀπῆται ὁ νόμος παρὰ τῶν ἐκλεχθησομένων Ἀρχόντων, τῶν μετὰ ἐν ἔτος Ἀρεοπαγιτῶν:

«Εἰ Ἀθηναῖοί εἰσιν ἐκτέρωθεν καὶ τῶν δῆμων ποθὲν καὶ εἰ Ἀπόλων ἐστὶν αὐτοῖς πατὴρ ἢ Ζεὺς Ἐρκείος.

ὦ ἄνθρωπε, τίς ἦν σοι πατήρ; — Ἐμοὶ ὁ δεῖνα. — Οἰκεῖοι τίνες εἶναι μαρτυροῦσιν αὐτῷ; — Πάνυ γε· πρῶτον μὲν γε οἱ δεῖνα, ἀνεψιοί· εἶτα οἱ δεῖνα... κλπ.

ὦ ἄνθρωπε, τίς ἦν σοι μήτηρ; — Ἐμοὶ ἡ δεῖνα. — Οἰκεῖοι τίνες; κλπ.

Εἰ τοὺς γονέας εὖ ποιοῦσιν.

Εἰ ἐστρατεύοντο ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Εἰ τὸ τίμημα ἐστὶν αὐτοῖς.

Εἰ ἀφελεῖς.

¹ Πλουτ. Σόλ. XVIII.

² Θ. Κεῖτλη Ἑλλ. Ἱστορ. μετάφρ. Ἀκτουαδ. 86.

Ἄλλ' εἰ καὶ κατήργησεν ὁ Σόλων κατὰ τύπους τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου διὰ τοῦ ἤδη ἐκτεθέντος τρόπου τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐν τούτοις αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑψηλὸν καὶ πολυσέβαστον παρὰ τοῖς Ἀθηναῖσι δικαστήριον ἐξηκολούθει ὃν ἀριστοκρατικὸν κατὰ πνεῦμα, διότι, ἕνεκα τῆς πανρχίας καὶ θείας ἐξουσίας αὐτοῦ, περιβαλλομένης, ὡς πᾶν ἀρχαῖον, χαρκτηῖρα μυθολογικὸν καὶ ἱερὸν, καὶ ἕνεκα τῶν παραδόσεων, αἱ ἐκληρονόμοι διὰ τῶν γενεῶν, οὐδέποτε ἐστερήθη τῆς σοβαρότητος αὐτοῦ οὐδ' ἐξέκλινεν. Τοῦνκτιον μάλιστα διετήρει ἰσχυρὰν καὶ αξιοπρατήρητον ἀφομοιωτικὴν δύναμιν. Ὁ Ἰσοκράτης λέγει ὅτι καὶ ἐκὼν ἦν τις φύσει κακός, ὅταν ἐγένετο Ἀρειοπαγίτης καὶ κατελάρβανε τὴν οἰκείαν θέσιν, κατέλειπε τὰς κακίας αὐτοῦ καὶ συνεμορφοῦτο πρὸς τὴν ἐκεῖ ἐπικρατούσαν χρησιμότητα καὶ ἀρετήν. «Τοῦς ἐν τοῖς ἄλλοις πράγματι οὐκ ἀνεκτοῦς ὄντας ἐπειδὴν εἰς Ἀρειον Πάγον ἀναβῶσιν, ὁκνοῦντας τῇ φύσει χρῆσθαι καὶ μάλλον τοῖς ἐκεῖ νομίμοις, ἢ ταῖς ἐκυτῶν κοινωνίαις ἐμμένοντάς». ¹ Διὰ δὲ τὴν ἀδιασκέλευτον ἐρμονήν αὐτοῦ εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ὁ Ἀρειος Πάγος ἐγένετο — μετὰ πρέλευσιν 225 ἐνιαυτῶν ἀπὸ Σόλωνος — τὸ κέντρον τῆς προσβολῆς τῶν ἄγαν δημοκρατικῶν, οἵτινες μετὰ δυσφορίας ἐβλέπον αὐτὸν ἄκαμπτον καὶ ἀκλόνητον ἀπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔξεων αὐτοῦ.

Πᾶσα ἀρχὴ ἐν Ἀθήναις διήρκει ἐν ἔτος. «Ἐκ τῶν νῦν ὑπαρχόντων νόμων καὶ πέλαι κυρίων, οὐς οὐδ' αὐτὸς οὗτος ἀντεῖποι ἂν μὴ οὐχὶ καλῶς ἔχειν, ἐνιαυτὸν διαλιπὼν ἕκαστος λειτουργεῖν». ² Τοῦτο δὲ ἵνα κρίνηται ἡ πολιτεία καὶ διαχειρίσῃ παντὸς ὑπηρετήσαντος, ὅταν διατελῇ ὢν ἐκτὸς ἀρχῆς. Κατὰ μοναδικὴν ὁμῶς ἐξαίρεσιν ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν ἦν ἰσόβιος καὶ ἀδιάδοχος. «Τρίτη αὕτη διαφορά [μεταξὺ ἄνω καὶ κάτω βουλῆς] ὅτι ἡ μὲν τῶν πεντακισίων κατ' ἐνιαυτὸν διεδέχεται· ἡ δὲ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν ἦν ἀδιάδοχος· εἰ μὴ γὰρ τις ἡμάρτε μεγάλως, οὐκ ἐξεβάλλετο». ³

Τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔμεινε πάντοτε ἀσφές. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ἀόριστος, οὐδ' ἠδύνατο νὰ ᾖ ὁρισμένης, ἀφ' οὗτου μόνον ἐκ τῶν ἑνέκ' Ἀρχόντων κατηρτίζετο τὸ προσωπικὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου· διότι ἂν ἐν δικαστήματι ἐνὸς ἔτους ἐξέλειπον πολλοὶ Ἀρειοπαγῖται, ἕνεκα μὲν καὶ ἄλλων λόγων, φέρ' εἰπεῖν, ἀποδημίας, ἀποστολῆς εἰς πρεσβεῖαν κλπ. ἰδίᾳ δὲ ἕνεκα θανάτου, ὅστις συχνότερον ἐπαισέπτετο τοὺς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ συγκαθημένους ἕνεκα τῆς προκεχωρηκυίας ἡλικίας αὐτῶν, ἡ ἀναπλήρωσις τῶν ἐκλιπόντων ἦν ἀδύνατος, διότι ἔδει νὰ παρέλθῃ ὅλον τὸ ἔτος καὶ νὰ ἐκλεχθῶσι νέοι Ἀρχόντες, ἵνα δυνηθῶσιν οἱ παλαιοὶ νὰ καταλάβωσι τὰς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ κενὰς ἐδρας. Ἀλλὰ προσέτι ἦν ἀβέβηκον ἂν πάντες οἱ τέως Ἀρχόντες ἐγίνοντο Ἀρειοπαγῖται, διότι ἔπρεπε

¹ Ἰσοκρ. Ἀρειοπαγ. 147.

² Δημοσθ. πρὸς Λεπτ.

³ Διδάσκ. ὑπόθ. τοῦ κ. Ἀνδρετ.

νὰ κριθῶσιν, εἰ καλῶς ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἤρξαν· εἰ δὲ δικαίως ὤφθησαν ἄρξαντες προσετίθεντο τῇ βουλῇ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν (καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὑπέπιπτον ἀριθμῷ), εἰ δὲ μὴ, ἐξεβάλλοντο.¹ Ὅπωςδὴποτε ὁμοῦς ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖ μέγας. Μόνον ἡ στακτιστικὴ τῆς ἐν Ἀθήναις καθ' ἡλικίαν θνησιμότητος ἠδύνατο νὰ παρᾶσχῃ ἡμῖν ἰδέαν τινὰ τοῦ πιθανοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν. Τινὲς ὥρισαν αὐτὸν εἰς πεντήκοντα καὶ δύο. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐκρίθη δευτερευούσης σπουδαιότητος, παρατρέχω αὐτό.

Ἐν εἰσέτι ζήτημα ὑπολείπεται μοι πρὸς ἐξέτασιν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνα καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα, ὅτε οἱ ἄρχοντες ἐγίνοντο Ἀρειοπαγῖται, πῶς συνέβαινε τοῦτο καὶ πότε; Ἀνέβαινον σιωπηρῶς τὰς εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀγούσας βραμίδας καὶ ἐκαθέζοντο, ὡς εἰπεῖν, ἀπαρατήρητοι εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ὑπερτάτου δικαστοῦ;

Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν, διότι οἱ Ἀθηναῖοι οἱ τόσῳ ζηλότυποι τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν καὶ τόσῳ προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν, οἷσδὴποτε καὶ τῆς μικροτέρας ἀρχῆς, προκειμένου περὶ Ἀρειοπαγιτῶν, τῆς σεβαστοτέρας ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχῆς, δὲν ἄφινον βεβαίως νὰ γίνηται ἡ ἐγκατάστασις αὐτῶν ἄφ' ἑαυτῆς. Εἶναι πιθανόν ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἐγίνετο ἡ ἐκλογὴ τῶν νέων Ἑννέα Ἀρχόντων διὰ τὸ ἐπιόν ἔτος ἐκρίνετο καὶ ἡ πολιτεία τῶν τέως τοιούτων καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αὕτη ἐκρίνετο καλὴ καὶ συμφωνοῦς τοῖς νόμοις, ἀνεγνωρίζοντο ἄξιοι τοῦ ἀρειοπαγιτικοῦ ἀξιώματος. Θυσίαι δὲ βεβαίως ἐτελοῦντο τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τῷ Ἀρει, ὧν τ' ἀγέλματα ἦσαν ἐκεῖ ἐστημένα, ἕως δὲ καὶ ταῖς Εὐμενίσιν, ὧν τὸ ἱερόν ἦν ὑπὸ τὸν λόφον, καὶ ὄρκος ἐδίδετο καὶ ἐπισημοτέραν ἐποίει τὴν ἐγκατάστασιν τῶν νέων δικαστῶν. Ὁ ὄρκος τῶν Ἀρειοπαγιτῶν δὲν περιεσώθη ἡμῖν· πιθανόν ὁμοῦς ὅτι ἦν ὁ αὐτὸς τῷ ὑπὸ τῶν Ἠλιαστῶν διδομένῳ, ἀλλὰ μερικώτερος, περιέχων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς διαβεβαιώσεις ταύτας:

Καὶ οὐ μνησικακήσω, οὐδὲ ἄλλῳ πείσομαι, ψηφισῶμαι δὲ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους.

Οὐδὲ δῶρα δέξομαι, οὔτ' αὐτὸς ἐγὼ, οὔτ' ἄλλος ἐμοί, οὔτ' ἄλλοι εἰδότος ἐμοῦ, οὔτε τέχνη, οὔτε μηχανῇ μηδεμιᾷ.

Τοῦ τε κατηγόρου καὶ τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐορτὴ ἢ ἡ ἐγκατάστασις αὕτη ἐτελεῖτο μετὰ τὰ Ἀνθεστήρια, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγίνετο καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἑννέα Ἀρχόντων, ὅτε ἡ σύζυγος τοῦ Ἀρχοντος Βασιλέως προτέφερε θυσίας μυστηριώδεις ὑπὲρ τῆς πόλεως, μνηστευομένη τῷ Θεῷ Διονύσῳ καὶ ἐξοριζομένη ὅτι ἀάγιστεύει καὶ καθαρά ἐστι κλπ.ν, ὡς ἔδει νὰ ᾖ, ἅτε προσφέρουσα τὰς θυσίας. Βεβαίως δὲ τὸν ὄρκον τοῦτον ἐδίδεν ἀναλαμβάνουσα τὰ

¹ Διδάν. αὐτ.

καθ' ἡκούσα αὐτῆς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀνακήρυξιν τοῦ συζύγου αὐτῆς ὡς Ἀρχόντος Βασιλέως. Ἡ ἐορτὴ τῶν Ἀνθεστηρίων ἐτελεῖτο ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, 11—12—13 Ἀνθεστηριῶνος, αἵτινες συμπίπτουσι πρὸς τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου μηνὸς τῆς καθ' ἡμᾶς χρονολογίας. Κατὰ Μάρτιον λοιπὸν μῆνα ἀνέβαινον οἱ νέοι Ἀρσοπαγῖται εἰς τὰς ἐδρας αὐτῶν. Ταῦτα ἐξάγονται ἐκ τοῦ Δημοσθένους.¹

Τοιοῦτο λοιπὸν κατεπτάθη τὸ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ συνέδριον ὑπὸ τοῦ σοφοῦ νομοθέτου Σόλωνος ἐξωτερικῶς, ἢ κατὰ τὴν συγκρότησιν. Μετ' ὀλίγον θέλομεν ἶδει τίνα καὶ ὅποια ἦσαν τὰ ἔργα τὰ ἀνατεθειμένα αὐτῷ καὶ ὅποιαν θέσιν κατεῖχεν ἐν τῷ λαμπρῷ πολιτεύματι τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

ΕΩΝΣΤ. Ν. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Ἐν τῷ 5^ῳ τεύχει τοῦ Παρνατσοῦ ἀνέγνωμεν πραγματείαν τοῦ κ. Παπάζη περὶ τῆς τοῦ Ι. Χ. Γλωσσομαθείας, ἐν ἣ ὁ συγγραφεὺς κατέληγεν εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα, ὅτι δηλ.: «Ἐπειδὴ ὑπερίσχυε μὲν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐν γένει ἡ Ἑβραϊκὴ, ἡ νέα δηλαδή ἀραμαϊκὴ, ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει καὶ ἔγραφεν ἀριστα τὴν ἀραμαϊκὴν, ὡς τὴν μόνην μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, καὶ ἐν αὐτῇ δημοσίᾳ ἐδίδασκε», καὶ ὅτι «ὠμίλει καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπίσης». Ἐν παραρτήματι ὁ αὐτὸς κ. Παπάζης ἀνασκευάζει -ὁ κ. Λαμπρύλλων φρονούντας ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει ἑλληνιστὶ, γνώμην, ἣν ἄλλοτε ἐν τῷ Ἀπτικῷ Ἡμερολογίῳ προσεπάθησε νὰ ὑποστηρίξῃ. Ἐν τῷ ἐπομένῳ Ζ' φυλλαδίῳ τοῦ Παρνατσοῦ ἀπαντᾷ ὁ κ. Λαμπρύλλος τῷ κ. Παπάζῃ, καὶ μετρίχζει μὲν πως, φαίνεται, τὸν ἰσχυρισμὸν του, ἐπιμένει ὅμως κατ' οὐσίαν τὰ αὐτὰ φρονῶν.

Ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Παπάζη εἶναι ὀρθόν, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Πλὴν ἀνεξαρτήτως τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος, πολλὰ ἔχει τὰ ἡμαρτημένα ἢ πραγματεία. Εἰς ἐτι δὲ πλείονα σφάλματα ὑποπίπτει ὁ κ. Λαμπρύλλος. Περὶ τούτων ἐπιτραπήτωσαν ἡμῖν, φίλοις τῆς ἀκριβείας, αἱ δὲ αἱ παρατηρήσεις.

Καὶ εὐθὺς μὲν ἐν ἀρχῇ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ πειρώμενος νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα διὰ μόνης τῆς Γραφῆς, ἢ μᾶλλον τῆς Κ. Δ. ἀποτυγχάνει· ἡ Κ. Δ. οὐδὲν λέγει περὶ τούτου· αἱ δὲ παρ' ἀμφοτέρων τῶν κυρίων Π. καὶ Λ. ἀναφερόμεναι ῥήσεις τῆς Κ. Δ. δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποδείξεις, εἰμὴ θέλῃσιν τις νὰ βιάσῃ τὸν νοῦν αὐτῶν τὸν ἀπλοῦν. Ὡς πρὸς τὰς παραπομπὰς δὲ καὶ σημειώσεις ἰδίᾳ τοῦ κ. Παπάζη παρατηροῦμεν ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγων, αἱ

¹ Δημοσθ. κ. Νικίας 1370. 74 κ.ε.).